

Historische grafborden terug in de Sint-Janskerk

Henny van Dolder - de Wit

Voor wie in de zeventiende en achttiende eeuw de Sint-Janskerk bezocht, was er veel meer te genieten dan alleen de beroemde gebrandschilderde glazen. Op oude tekeningen en enkele schilderijen van het interieur van de Sint-Janskerk is te zien dat er ook talrijke graf- of rouwborden in de kerk hingen. Ze behoorden toe aan voornamelijk burgers, die er hun familiewapen op lieten schilderen. Ze werden zo dicht mogelijk bij de plaats van een graf opgehangen, aan een muur of pilaar. Met de heraldieke kleuren en toetsen zilver of goudverf vormden zij een fleurige noot in het kerkinterieur.

In 1795 verdwenen de rouwborden toen in de 'Franse tijd' alles wat rang en stand vertegenwoordigde moest verdwijnen. Wat overbleef is een tiental eenvoudige houten borden, waarmee de nagedachtenis van in Gouda woonachtige zeehelden, die al of niet in de Sint-Janskerk waren begraven, levend werd gehouden. Ook die verdwenen halverwege de negentiende eeuw, maar ze werden in 2007 opnieuw in de kerk opgehangen. Over deze en andere rouwborden wordt in dit artikel iets verteld.

Wapens van Van Swieten (boven) en Moyses Pain et Vin (beneden).

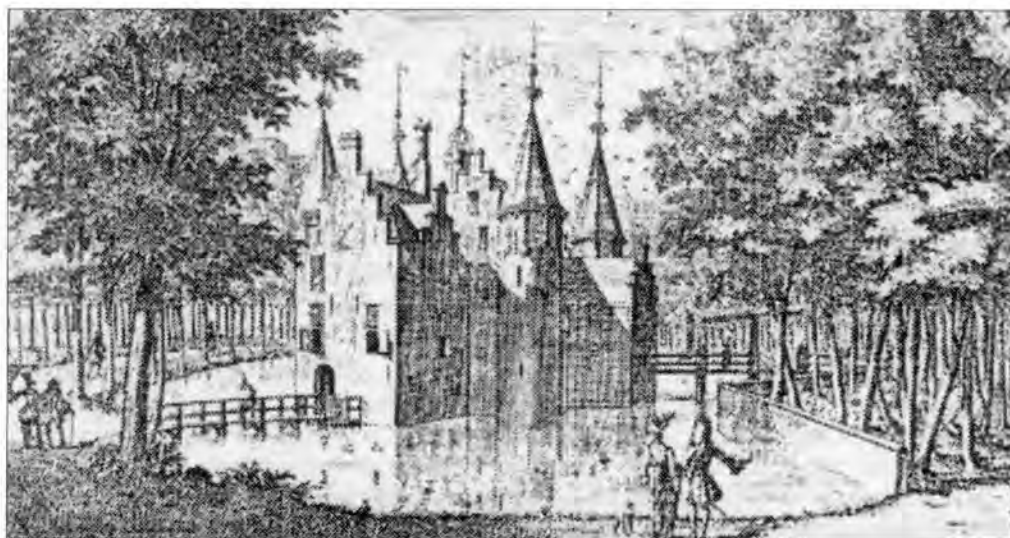
De rouwborden van 1584-1795

De twee oudste borden behoorden bij historische personen. Een ervan droeg het jaartal 1584¹ en was beschilderd met het familiewapen Van Swieten; het hing in het koor van de kerk.

Jonkheer Adriaen van Swieten resideerde van 1572 tot 1584 op het kasteel van Gouda dat aan de IJssel stond. Hij was van oude adel en werd in 1532 geboren te Leiden. Zijn familie bezat een kasteel bij Zoeterwoude (Suetan)². In 1568 vluchtte hij naar Embden in Duitsland, waarna hij door hertog Alva werd verbannen en vogelvrij verklaard. Hij werkte nauw samen met prins Willem van Oranje en andere edelen in hun verzet tegen de Spaanse overheersing.

Onder de watergeuzen die op 1 april 1572 Den Briel veroverden bevond zich ook Adriaen van Swieten, die een leidende rol ging spelen in de beweging van de Watergeuzen. Op 21 juni 1572 marcheerde hij met een legertje van vijftig geuzensoldaten door de Kleiwegspoort de stad binnen en dwong het stadsbestuur trouw te zweren aan de prins. De omwenteling in Gouda was een feit, Van Swieten werd aangesteld tot kastelein en gouverneur van Gouda. In 1584 overleed hij en werd in de Sint-Janskerk begraven. De vroedschap besloot na zijn heengaan om de titel van kastelein en gouverneur af te schaffen, zijn opvolger mocht zich voortaan alleen bedienen 'met titule van baillu ende schout deser stede'.

Een grafbord uit 1673, dat eveneens in het koor hing, was dat van kolonel Moyses Pain et Vin. Hij speelde een rol bij de Franse inval van 1672. Op 12 juni trokken de Franse troepen,

Het kasteel Van Swieten bij Zoeterwoude.

met als aanvoerders Condé, Turenne en Luxembourg, bij Lobith over de Rijn. In de nacht van 27 op 28 december vertrok Luxembourg met een leger van 8000 man en 400 dragonders uit Woerden, over het ijs van de waterlinie via Zegveld naar Zwammerdam. Hij trok om Nieuwerbrug en Bodegraven heen, maar zijn plan om door te stoten naar Den Haag of Leiden werd grotendeels verhinderd door de dooi, die op 29 december inviel. De Fransen zagen geen andere oplossing dan zich terug te trekken. De enige weg was de smalle Rijndijk, midden door de waterlinie, waar de schans bij Nieuwerbrug lag, onder bevel van Pain et Vin. Vanuit deze positie had hij gemakkelijk het leger van Luxembourg onschadelijk kunnen maken. De kolonel had zich echter op Gouda teruggetrokken. Dit werd door stadhouder Willem III als desertie beschouwd en om een voorbeeld te stellen, liet hij de kolonel voor de Hoge Raad brengen, die hem tot de doodstraf veroordeelde. In Alphen aan den Rijn werd hij op het schavot onthoofd. Zijn lichaam werd naar Gouda gebracht en met toestemming van het kerkbestuur in de Sint-Janskerk begraven: 'over het begraven van het doode lichaem van den colonel Pain et Vijn, leggende op het hooge choor bij accoord van de heeren kerckmeesters, voor hem 't selve toegestaan ter somme van 62 gulden'. Het opschrift op de zerk die zijn graf dekte, werd in 1696 verwijderd: 'betaelt aen den steenhouwer wegens 't afhacken van de sarck van Pain et Vin volgens accoord, 21 gulden'. Wellicht kwam niemand later zijn plicht tot het onderhouden van de zerk meer na en werd die aan een ander verkocht.

Na de eerste aanvragen in 1673 nam het aantal borden -met een piek tussen 1748 en 1762 - toe tot 127 exemplaren, waaronder een aantal omvangrijke rouwkassen. Dat waren zwartgeverfde borden, soms meer dan twee meter hoog en anderhalve meter breed. Als ondergrond voor de wapenschilden liet men ze soms bekleden met zwart linnen en zelfs wit fluweel. Sommige kerken hingen er letterlijk vol mee. Constantijn Huygens schrijft erover in zijn *Ghebruik en onghebruik van 't orghel* (Amsterdam 1659): 'Een redenloose ijdelheid binnen onse kerck-muren, namentlick de begraefenisse der dooden, met den wereldschen pronck haere schilden ende alkomsten'. Het kerkbestuur zag in die toenemende zucht naar 'pronck' een welkome bron van inkomsten en stelde daarvoor halverwege de achttiende eeuw verschillende tarieven vast (Bijlage I). Dat het aanzien van een rouwkas ook verdriet kon opwekken blijkt uit het verzoek van Emmerentie van Brandwijk, weduwe van burgemeester Jan Noortberg, heer van

Bleskensgraaf, om het wapen van haar man te mogen ophangen: '...edog buiten het gezigt van gemelde vrouwe bij gelegendheid van desselvs aanwezen in de kerk gedurende den godsdienst'. Het bord werd opgehangen aan de pilaar achter de preekstoel. De grootste rouwkas die ooit in de kerk hing was die van vice-admiraal Roemer Vlaccq III († 1774). Zijn nabestaanden betaalden er 181 gulden en 6 stuivers voor. Daarbij hingen verschillende attributen die eens zijn eigendom waren: een harnas, een grote vlag, twee standaarden, een paar wapenhandschoenen, een paar sporen, een degen, een commandostaf en een wapenrok. Ook bij de graven van luitenant-admiraal Jan Taalman hingen veel attributen, gezien het forse bedrag dat ervoor werd neergeteld. Door het vocht gingen veel wapens roesten en de stoffen onderdelen begonnen uiteen te vallen. Het gevolg was dat kosters klaagden over de rommel die dit teweeg bracht. Zij kregen de tijd mee, want na 1780 kwamen er steeds minder aanvragen binnen. Wapenborden en attributen verdwenen geheel in de Franse tijd toen Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap hoog in het vaandel stonden. In een Placaat van 8 juni 1795 werd bevolen om wapens en andere attributen, die rang en stand vertegenwoordigden uit kerken en andere openbare gebouwen te verwijderen. Zo verdwenen de rouwborden en -kassen, de wapens op grafzerken en -kapellen, alleen de glazen liet men (gelukkig) ongemoeid. Net als bij de grote zuivering na de reformatie was de kerk opnieuw van een schat aan historische voorwerpen beroofd.

Via een oproep in de krant werden degenen die rouwborden of wapens in de kerk bezaten opgeroepen ze tegen een vergoeding van twee gulden administratiekosten voor 1 september 1795 op te halen, nadat aan de koster een eigendomsbewijs was getoond. De belangstelling was gering: eind augustus hadden zich nog maar enkele belangstellenden gemeld. Kerkmeester Plemper van Bree kocht de borden die herinnerden aan Van Swieten en Pain et Vin. Hij schonk ze aan niemand minder dan mr. Hendrik van Wijn, de eerste rijksarchivaris van Nederland. De herinnering aan Van Swieten was toen nog levend, getuige de notitie die bij de verkoop werd gemaakt in het memorieboek van de kerkmeesters: '...achter aan een pilaar van het hooge choor hing het wapenbort ruytgewys van jonkheer Adriaan van Swieten, in leven casteleyn van 't Slot ('t geen op de Punt aan den IJssel gestaan heeft), gouverneur en baillu deser stad, welke posten [hij] den 21 juny 1572 had aanvaard, hetselvde jaar dat onder syn beleyd en door hem Gouda was ingenomen en de Spangjaarden ontruikt bij verrassing'. In museumgouda zijn nog enkele rouwborden van voor 1795 aanwezig.

Zeehelden

Het is niet duidelijk of de borden met namen van zeehelden al voor 1795 deel uitmaakten van de serie rouwborden die in de kerk aanwezig was. De uitvoering met zwartgeverfde ruw houten plankjes staat in schril contrast met de overige zorgvuldig beschilderde rouwborden. Het taalgebruik lijkt echter wel zeventiende-eeuws, dus zouden ze tussen 1652 en 1709 zijn vervaardigd.

In 1841 werd door M.H. Kluitman een boekje uitgegeven met de titel *Beknopte beschrijving der stad Gouda*. Op pagina 66 staat te lezen: 'In de groote, of St. Janskerk treft men van sommige Goudse zeehelden nog eenige gedachtenis aan, bestaande in een zwaard en schede, aan de zuidzijde van de kerk opgehangen'. Kluitman beschrijft vervolgens de aanwezigheid van gedenktekens, waarop 'van elk dezer mannen den tijd van overlijden of sneuvelen in vergulden letters er naast is uitgedrukt op een eenvoudig vierkanten bordje. Soms tijds bevat dit een een-, twee- of vierregelig versje, inhoudende het voor-naamste bedrijf van den overledene, of de wijze waarop hij stierf'.

Toen in 1853 het huidige bankenplan van de Sint-Janskerk werd gebouwd, verkocht de kerkvoogdij alle oude kerkbanken, tegelijk met de rouwborden. De rijke pijpenfabrikanten J. en G. Prince kochten de borden, de namen van de zeehelden spraken deze

familie wel aan, want zij bewoonden in de negentiende eeuw het zogenaamde Admiraalshuis aan de Turfmarkt 142, ooit de woonplaats van vice-admiraal Johan den Haen en Roemer Vlacq III. In 1872 kon het publiek de borden bewonderen op een tentoonstelling van 'Goudse Oudheden' in Arti Legi aan de Markt, ter gelegenheid van het 600-jarig bestaan van de stad. De toenmalige eigenaar, C.J.C. Prince, had ze tot dit doel in bruikleen afgestaan, daarna verdwenen ze uit het zicht. Totdat G.J.J. Pot er in 1949 een artikel aan wijdde in de *Goudsche Courant*. Hij signaleerde er twee in het museum, de rest stond opgeslagen in het depot van het stedelijk museum. Toen dit onlangs werd leeggeruimd zijn ze aan de kerk in bruikleen gegeven: acht van zeehelden, één van een soldaat en één van een vrouw, Anna Bikkel. De voorzitter van het kerkbestuur, G.H. van den Brink, heeft op 2 september 2006 (cultuurdag) twee borden plechtig onthuld. Aanleiding was de herdenking van de 330ste sterfdag van vice-admiraal Johan den Haen. Het heeft maar weinig gescheeld of er was voor Den Haen een praalgraf in de Sint-Janskerk opgericht, maar dat is er helaas niet van gekomen. Zijn rouwbord hangt met dat van zijn strijdmakker Pieter van Middellant, die op dezelfde dag (11 juni) bij Palermo sneuvelde, onder glas 22. Op 20 maart 2007 zijn de overige acht borden aan de muren onder glas 8, 27 en 28 bevestigd. Behalve de namen en overlijdensdatum vertellen sommige in dichtvorm over de roemvolle wijze waarop deze zeehelden in de strijd zijn gesneuveld, onder glas 27 luiden die bijvoorbeeld:

*Vlacq, (Vranckens schrik) ontarmt! Die storv
Toulon des zee-leeuws asch vermorv
Een held die nooyt verwinnaar kon.
Voor dat hij alles overwon*

Roemer Vlacq († 1703) werd op 19 augustus 1637 in de Sint-Janskerk gedoopt. Hij werd de grootvader van vice-admiraal Roemer Vlacq III die aan de Turfmarkt 142, het Admiraalshuis woonde. In het smeedijzeren hek aan de eerste etage zijn de initialen van zijn naam, RV, nog te zien.

Voor Jan de Meyer († 1706) rymde een onbekende 'dichter':

*Held d'Meier lang befaamt, aan 't Britse en Franse strand,
Streed voor de koopvaart vloot, in 't oog van 't vaderland.
De dood, wangunstig op dien roem van alle brave (dapperen)
Heeft hem niet in zijn graf, maar in de zee begrave.*

Dat laatste duidt er op dat niet alle op de borden vermelde personen in de kerk zijn begraven, sommigen van hen zijn verdronken of kregen een zeemannsgraf.

Aan David Bondt († 1652) herinnert het volgende gedicht:

*Den strijd'bren zee-helt David Bondt
Die Britt', Kastyll (Castilië) en Turcken gaf
Een schrik als hij tot strijden stont
Te Port Longona leydt int graf*

De Romeinse cijfers die als hoofdletters schijnbaar willekeurig in sommige teksten zijn aangebracht, vormen samen een jaartal, chronogram genoemd.

Ten slotte het opschrift op het grafbord van Dirck Quirijnsz Verveen († 1658):

*Den kloeken zeekapitein Verveen
Stout strijdend' en gequetst voor Ween
Gestorven binnen Koppenhaven
Is eerlijk hier gebragt ten grave*

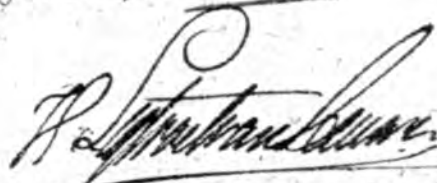

De Beëmbte van den Burgerlyke Staat, autoriseert de Koster

om het Lyk van *Johanna Maria Bikkel*

te mogen Begraven. *Red 74 jaren weduwe van
Johannes Kimmelhof*

GOUDA, den *18 Maart 1813*

ADJUNCT MAIRE,

Beëmbte van den Burgerlyke Staat.

Het briefje waarmee het overlijden van Anna Bikkel werd bevestigd. Bron: SAMH.

Van hem is ook een grafzerk aanwezig met het opschrift: 'Hier rust Verveen, die om de Deen, In vrijheid te herstellen. Met bloedge leen, kloek heeft gestreën, geen nijd hem meer zal quellen'.

Laurens van Kerkehoven sneuvelde niet op zee, maar in de slag bij Malplaquet op 11 september 1709, tijdens de Spaanse Successieoorlog.

Anna Margaretha Bikkel

Van geheel andere vorm en uitvoering is het rouwbord onder glas 8. Het hangt naast de Van Meurskapel omdat Anna Margaretha Bikkel daarin werd begraven.³ De kapel werd in 1600 gesticht door burgemeester Floris Kant. In 1700 kocht dr. Justus van den Boogaerd de kapel, als voogd van de minderjarige Gerard Kant. Hij aanvaardde hem '...met alles t' gene daer op ende inne aert ende nagelvast is, mits dat de wapenen

dewelcke in, aan en voor deselve sijn hangende, daer inne eewiglijk ende altoos sullen moeten blijven hangen, gelijk oock de doode en verrotte lichaemen ende beenderen van dien, dewelcke in de voorsz capelle sijn liggende en in deselve bevonden soude mogen werden, daer in eewiglijk en altijd sullen moeten blijven geplaatst'. Ten slotte kwam de in verval zijnde kapel weer terug in eigendom bij de kerk. In 1809 kocht de koopman Willem Meurs⁴ de kapel van het kerkbestuur en liet in het lege wapenschild zijn naam aanbrengen. Hij trouwde in 1797 met de vijftien jaar oudere en niet onbemiddelde Cornelia van Driesen en hoopte misschien met een 'eigen' grafkapel meer glorie aan zijn burgerlijke status te geven. Alleen een tante van Willem Meurs, Anna (of Johanna) Bikkel, werd er in 1813 begra-

ven. Zij trouwde op 27 oktober 1771 in de rooms-katholieke stantie van de Minderbroeders aan de Hoge Gouwe met Johannes Kimmelhof († 1791). Willem Meurs en zijn vrouw zouden nooit een laatste rustplaats in de kapel krijgen, maar wel op de Algemene Begraafplaats aan de Prins Hendrikstraat, omdat in 1832 aan het begraven in en om kerken een eind was gekomen. Beiden zijn in 1841 overleden, respectievelijk 68 en 83 jaar oud.

In de top van het rouwbord staat een doodshoofd met gekruiste

beenderen met aan weerszijden de spreuk 'Memento Mori' (gedenk te sterven). Het opschrift luidt: 'Hier legt begraven Anna Margaretha Bikkel, wed[uwe] van Johannes Kimmelhof, overleden den 17 maart 1813 in den ouderdom van 74 jaren 8 maenden'.

Zy was ten hoogste geacht/ by ieder een omdat zy zeer/ Godvresend was en daar/ was niemand die er iets/ kwaads van zegge konde. Judith 8 vers 8.

Wie staande voor dit bord naar links kijkt ziet in glas 6 Judith afgebeeld, over wie in het genoemde apocriefe bijbelboek eveneens niets dan goeds wordt gezegd.

Na ruim anderhalve eeuw zijn de borden weer terug in de kerk en vormen een waardevolle bijdrage aan de vele bezienswaardigheden in het kerkinterieur. Met dank aan Ewoud Mijnlief, conservator van MuseumgoudA voor zijn bemiddeling bij deze bruikleen.

Andere opschriften op de rouwborden

Joris Cornelisz van der Zaan († 1653):

*Doe 't Engels gier vol rooc vol vier
Deur voor de leev most gaen
In 't vechten 't leven 't lijf liet hier
Dien zeehelt Vander Saan*

Joost van Swansbel († 1672)

1672 novembris obiit Ameijdae ad Leccam Joost van Swansbel

Johan de Haen († 1676)

1676 obiit Palermo 11 junii Johan de Haen

Pieter van Middellant († 1677)

*1676 obiit Palermo 11 juni
De Middellandsche zee was 't graf van Middelland
Na dikmael doorgestreën hem 't schip begaf, door brant*

Laurens van den Kerckhoven († 1709)

*1709 obiit bij Malplaquet 11 septembris
Laurens van den Kerckhoven*

Bijlage I

Tarieven, vastgesteld op 28 juli 1749:

Voor een enkele ruit	15 gulden
Voor en kas per vierkante voet	1 gulden
Voor ieder kwartier naast het wapen opgehangen	1 gulden 10 stuivers
Voor een rapier of degen in de schede of uitgetrokken	2 gulden
Voor een paar wapenhandschoenen	2 gulden
Voor een paar sporen	2 gulden
Voor een casquet of stormhoed	2 gulden
Voor iedere banderol of standaard bij het wapen	1 gulden
Voor een harnas	2 gulden
Een inscriptie onder het wapen	6 gulden

Later werd hier nog aan toegevoegd:

Voor een vlag	9 gulden en 9 stuivers
Voor een wapenrok	2 gulden
Voor een commandostaf	2 gulden

Noten

- 1 Huibert Griffioen van Waarder, *Mijn herinneringen aan Gouda* (1821).
- 2 Het kasteel werd in 1805 afgebroken, op deze plaats staat nu de Heineken Brouwerij
- 3 In de kapel werden tussen 1821 en 1824 nog drie kinderen begraven (het kind van H. Koemans, van M. Verzijl en 'het zoontje van Picard'), kennelijk van familie of vrienden van het echtpaar Willem Meurs, dat zelf twee volwassen kinderen had
- 4 In het 'régistre civique' van 1811 staat hij vermeld als 'handelaar'. Hij woonde aan de Hoge Gouwe 27/29 in het huis genaamd 'De Toelast'. Het echtpaar kreeg twee kinderen: Adrianus Johannes (*1798) en Wilhelmina Helena (*1803). Bij hun geboorte was de moeder respectievelijk 40 en 45 jaar oud.